

MECELLE'DE İSPAT YÜKÜ

Arş. Gör. Ensar KUM*

BURDEN OF PROOF IN MECELLE

* Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı
E-Posta: ensarkum@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8806-3898

ÖZ

Mahkeme huzurunda görülen bir davanın adaletli bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için en önemli unsurlardan biri ispattır. Hâkim, önüne gelen davada, taraflar arasında ileri sürülen iddiaların doğruluğuna sadece deliller vasıtasıyla karar verir. Ancak buradaki en önemli sorun, söz konusu ispatın davanın taraflarından hangisi tarafından yapılacağıdır. Bu noktada karşımıza ispat yükü kavramı çıkmaktadır. Mecelle, ispat yüküne birçok maddesinde yer vermiştir. Bu maddeler arasında ispat yükü ile ilgili iki ana ilke benimsenmiştir. Bunlardan ilki ispat yükünün, davadaki iddiaları ve vakıaları ileri süren ve hak iddiasında bulunan tarafa düşeceği. İkincisi ise ispat yükünün, mevcut duruma zıt iddialarda bulunan tarafın üzerine düşeceği.

Anahtar Kelimeler: Mecelle, yargılama hukuku, ispat, ispat yükü, delil

ABSTRACT

Evidence is one of the most important elements for a fair trial before a court. The judge decides the verity of the claims made between the two parties in the case only with the evidence that is brought before him. However, the most important problem here is that which of the parties in the case will be obliged to demonstrate the proof in question. At this point, we encounter the concept of 'burden of proof'. Mecelle has included the burden of proof in many of its articles. Among these articles, two main principles regarding the burden of proof have been embraced. The first of these is that the burden of proof falls on the party that is propounding the claims and facts of the case, and is making a claim in the case. The second is that the burden of proof falls on the party that is making claims contrary to the current situation.

Keywords: Mecelle, jurisdiction law, proof, burden of proof, evidence

GİRİŞ

İnsanlar, doğumlarından itibaren bir arada yaşamaya ve diğer insanlar ile iletişim kurmaya ihtiyaç duyarlar. Ancak bu durum insanlar arasında bazen hukuki uyuşmazlıkların çıkmasına da sebep olabilmektedir. İnsanlar arasında oluşan hukuki ihtilafların çözüme kavuşturulabilmesi için mahkemeye başvurularak dava açılması gerekmektedir. Dava, bir kişinin diğer bir kişiden mahkeme huzurunda hakkını talep etmesidir¹.

Mahkemeye açılan davada davacı, söz konusu uyuşmazlık ile ilgili iddiaları ve vakıaları ileri sürmektedir. İleri sürülen bu iddiaların doğru olup olmadığı mahkemeyi yönetecek hâkim tarafından son derece önemlidir. Çünkü hâkim, önüne gelen iddiaların doğruluğu neticesinde davalının lehine veya aleyhine karar verecektir. Söz konusu iddiaların doğru olup olmadığını belirleyecek ise şüphesiz ki delillerdir. Hâkim deliller sayesinde iddiaların doğru olup olmadığını belirler ve bu kanaati neticesinde adaletli bir şekilde davayı karara bağlar².

Önüne gelen delillere bağlı olarak davayı karara bağlayacak olan hâkimin, karşısına çıkan bir diğer mesele de söz konusu delillerin mahkemeye kim tarafından getirileceğidir. İşte tam bu noktada ispat yükünün hangi tarafın üzerine düştüğü sorunu karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda da ispat yükünün taraflardan hangisinin üzerine düştüğünü, Mecelle'nin maddelerini inceleyerek belirlemeye çalışacağız.

I. İSPAT VE İSPAT YÜKÜ KAVRAMLARI

İnsanlar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda, davaya konu olan olaylar neticesinde taraflar arasında bazı iddialar öne sürülür. Mahkeme tarafından yapılan yargılamanın temellerini bu iddialar ve savunmalar oluşturur. Yargılama hukukunun en önemli aşaması da taraflar tarafından öne sürülen bu iddiaların kim tarafından ispat edileceğidir. İşte tam bu noktada ispat ve ispat yükü kavramları meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için öne çıkan iki kavramdır.

¹ Mecelle, md. 1613; Ali Haydar Efendi, Dürerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, 2. B., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, C. IV, s. 3009; ARSLAN, Ramazan/ YILMAZ, Ejder/ TAŞPINAR AYVAZ, Sema, Medenî Usul Hukuku, 5. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s. 77, 250; ATALI, Murat/ ERMENEK, İbrahim, Medeni Usul Hukuku, 1. B., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 130; EKİNCİ, Ekrem Buğra, İslâm Hukuku Umûmi ve Husûsî Hükümler, 2. B., Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016, s. 344.

² ATAR, Fahrettin, İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, 2. B., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 229.

A. İSPAT VE BEYYİNE KAVRAMLARI

Yargılama hukukunun temel meselelerinin başında ispat kavramı gelir. Bu kavramı incelerken Mecelle'nin temellerini oluşturan İslâm ve Osmanlı hukukunda dikkat edilmesi gereken bir diğer kavram da beyyine kavramıdır. Beyyine kavramı özellikle yargılama hukukunda bazen ispat ile birbirleri yerine de kullanılabilen iki kavramdır. Bu sebeple bu bölümde bahsi geçen iki kavramı inceleyeceğiz.

1. İspat Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan ispat kelimesi, “sağlam olmak, sebat etmek, yılmamak” anlamında kullanılan “se-be-te” fiilinden türemiştir³. İspat, sözlük anlamı itibarıyla “belirleme, iddiasını ispat etme, teyit, şahadet, tasdik, doğruluk, asla uygunluk” anlamlarında kullanılan bir kelimedir⁴. Terim anlamı itibarıyla yargılama hukukunda kullanılan ispat kelimesi ise, uyumsuzluk konusu olaylar hakkında mahkemeyi ikna edecek delillerin ortaya konulmasını ifade etmektedir⁵.

Aslı itibarıyla hukuki manada ispat, mahkeme huzurunda hâkim önüne gelen bir olayda, bu olaya karşı öne sürülen ve kendisine hukuki sonuçlar bağlanan iddiaların gerçekliği ve doğruluğu noktasında kesin bir bilgi veya güçlü bir zan oluşturacak biçimde mahkemeye delil getirmektir⁶. Ayrıca başka bir açıdan ispat, tarafların mahkemeye konu olan olay hakkında ortaya attığı ve kendisine bazı hukuki sonuçlar bağlanan iddiaların, hukukun meşru olarak kabul ettiği ispat vasıtaları ile mahkeme önünde delillendirilmesidir⁷.

³ MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, 1. B., Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 94.

⁴ MUTÇALI, s. 95; ÖZÖN, Mustafa Nihat, Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük, 4. B., İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988, s. 367.

⁵ ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 380; ATALI/ ERMENEK, s. 243; BAĞDATLI, Selahaddin, Hukuk Sözlüğü, 1. B., Derin Yayınları, İstanbul 2012, s. 339.

⁶ BARDAKOĞLU, Ali, “İsbat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul 2000, s. 492, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isbat--mahkeme>, E.T. 05.08.2020; GÖRGÜN, Şanal/ BÖRÜ, Levent/ TORAMAN, Barış/ KODAKOĞLU, Mehmet, Medeni Usul Hukuku, 7. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 450.

⁷ ERDOĞAN, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 4. B., Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 204; GÖRGÜN, L. Şanal, Medenî Usûl Hukuku, 5. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 438.

İspatın temel amacı ise, esasen davadan önce gerçekleşen uyuşmazlığa konu olan olayların doğru olduğu noktasında mahkeme huzurunda hâkimi ikna edebilmektir. Bu sayede tarafların ispat faaliyeti sonucunda hâkim, kendi bilgisi dışında gerçekleşen bir olay hakkında yargılama sırasında bir kanaate sahip olacaktır⁸.

İspat, kendisine hukuk düzenin tanıdığı bir hakkın ya da olayın bağlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu ifadenin mefhum-u muhalifinden anlaşılacağı üzere hukuki sonuç doğurmayan durumların ispatı söz konusu değildir. Burada bahsi geçen hukuki bir hakkın ya da olayın bağlandığı durumlardan kastedilen ise bir kimsenin özgürce kullanabileceği her türlü hakkı ve hukuki olayıdır. Ayrıca ispatın hukuki manada meşru kabul edilebilmesi için ispatlanmak istenen olayla alakalı delillerin hukuken belirlenmiş usullere uygun olarak bulunup hâkime sunulması gerekmektedir⁹.

İspat, konu itibarıyla ise mahkeme önüne getirilmiş ve iki taraf içinde anlaşmazlığa sebep olmuş çekişmeli vakıalar için vardır. Günümüz Türk hukukuna benzer bir şekilde ikrar edilmiş vakıalar, hukuk kuralları, çekişmesiz vakıalar ve herkesçe bilinen olaylar ve olgular ispatın konusu değildir. Bu meseleler için ayrıca ispat faaliyetinde bulunmaya gerek yoktur¹⁰.

İspatın gerçek manada hükme esas kabul edilebilmesi için kanunun belirlediği usul içerisinde ve mahkeme önünde yapılması gerekir. Bu bilgiler ışığında mahkeme önünde veya yargılama süreci içerisinde yapılmayan ispat, hukuki manada bir ispat değeri taşımamaktadır¹¹. Bunun yanı sıra

⁸ PEKCANITEZ, Hakan/ ATALAY, Oğuz/ ÖZEKES, Muhammet, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 5. B., Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017, s. 312.

⁹ BARDAKOĞLU, İspat, s. 492; TENGGER, Feyza, “İslâm Hukukunda Hâkimin Takdir Yetkisi Bağlamında Kendi Bilgisiyle Hüküm Vermesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 13.

¹⁰ ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 382; ATALI/ ERMENEK, s. 243; BARDAKOĞLU, İspat, s. 493.

¹¹ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3009. İspatın mahkeme önünde ve yargılama süreci içerisinde yapılmasına en önemli misallerden biri Mecelle'nin 1687. maddesidir. Bu madde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Meclis-i muhâkemenin hâricinde olan şehâdet muteber değildir.*” Madde metninden de anlaşılacağı üzere ispat vasıtalarından biri olan şahitlik ancak yargılama sürecinde ve mahkemede yapıldığı müddetçe muteber kabul edilir. Bunun aksine yargılama süreci dışında yapılan şahitlik hâkim için bağlayıcı değildir. (Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3009.)

ispatın hukuka uygun yollarla elde edilmiş delillerle yapılması da önemlidir¹².

2. Beyyine Kavramı

Arapça kökenli olan beyyine kelimesi, “uzaklaşmak, ortaya çıkmak, görünmek, açığa çıkmak” anlamlarına gelen “be-ye-ne” köklerinden oluşan “bâne” fiilinden türemiştir¹³. Beyyine, sözlük anlamı itibarıyla “apaçık, karşı konulmaz delil, delil olarak kullanılan belge, kanıt, burhan” anlamlarında kullanılan bir kelimedir¹⁴. Beyyine kelimesinin çoğulu beyyinâttır¹⁵.

Beyyine terim anlamı itibarıyla, İslâm ve Osmanlı yargılama hukukunda kesinlik oluşturan belli başlı ispat araçlarına verilen genel bir addır. Başka bir açıdan beyyine, “bir hakkın veya kendisine hukukî sonuç bağlanan bir olayın ispatını sağlayan özel kati delil” anlamına gelmektedir¹⁶. Bu yönüyle beyyine, genel itibarıyla fakihler arasında şahitlik, yazılı delil ve kesin karine şeklinde üç kısma ayrılarak incelenmiştir¹⁷. Hatta beyyine, “kat’i delil” oluşundan dolayı hem klasik fıkıh kitaplarında¹⁸ hem de Mecelle’de -en kati delillerden biri olduğu için-

¹² İslam hukukuna göre genel itibarıyla bir iddia hukuka uygun yollarla elde edilmiş deliller ile ispatlanmalıdır. Eğer ispat, hukuka aykırı bir şekilde elde edilmiş delillerle yapılmışsa bu durumda direk olarak elde edilen delil yok sayılmaz. Delilin elde ediliş durumuna göre hâkim tarafından hükme esas alınıp alınmayacağı değerlendirilir. Bu konu hakkında geniş malumat için Bkz. AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması, 1. B., Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 83 vd.; ÇETİNKAYA, Esra, “İslam Hukuku’nda Hukuka Aykırı Yoldan Elde Edilen Delillerin İspat Hukukundaki Değeri”, İçinde Genç Hukukçular Hukuk Okumaları& Birikimler 4, Ed. Muharrem Balcı, İstanbul 2013, s. 195 vd.

¹³ MUTÇALI, s. 82

¹⁴ KESKİOĞLU, Osman, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, 1. B., Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969, s. 279; MUTÇALI, s. 82; ÖZÖN, s. 86.

¹⁵ ANSAY, Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, 4. B., Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 340.

¹⁶ BAĞDATLI, s. 95.

¹⁷ BARDAKOĞLU, Ali, “Beyyine”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1992, s. 97, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyyine>, E.T. 06.08.2020.

¹⁸ BİLMEN, Ömer Nasuhi, Fıkıh İlmi& İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, 1. B., Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 45. Klasik fıkıh kitaplarında fakihler tarafından beyyinenin bazı yerlerde şahitlik yerine kullanılması asıl itibarıyla beyyinenin doğrudan şahitlik olduğunu göstermez. Bu şekilde bir kullanım şahitliğin ilk dönemlerden itibaren sıkça kullanılan bir ispat aracı

şahitlik yerine de yer yer kullanılmıştır¹⁹. Beyyinenin bu kadar dar kullanımının aksine “*hakkı ortaya çıkaran ve açıklayan her şey için kullanılan ortak bir isim*” şeklinde de kullanıldığını görmekteyiz. Bu kullanım daha önce zikrettiğimiz ispat kelimesi ile de aynı manaya gelecek şekilde geniş bir anlam içermektedir²⁰. Tüm bunların yanı sıra fakihlerin çoğunluğu beyyineyi kuvvetli delil manasında kullanmışlardır²¹.

Beyyine Mecelle’nin 1676. maddesinde de şu şekilde tarif edilmiştir: “*Beyyine, hüccet-i kaviyye demektir*”²². Burada hüccet ve kaviyye kelimeleri Mecelle’deki tarifi anlamamız için ön plana çıkmaktadır. Hüccet sözlük anlamı itibarıyla delil ile eş anlamda kullanılan bir kelimedir. Hüccet ister kesin olsun isterse kesin olmasın delil manasında kullanılır²³. Hüccetin terim anlamı ise “*bir davanın sıhhatine delâlet eden şey*” demektir²⁴. Kaviyye ise anlam itibarıyla “*kuvvetli, güçlü, sağlam*” anlamında kullanılmaktadır²⁵. Bu bilgiler ışığında hüccet-i kaviyye kuvvetli delil manasında kullanılır. Daha

olduğundan bunun öne çıkarılması olarak değerlendirilebilir. Nitekim klasik fıkıh kitaplarının içeriklerinde de fakihler beyyineyi sadece şahitlik için kullanmamışlar aksine hem şahitlik hem de diğer kati delilleri de beyyine başlığı altında incelemişlerdir. (BARDAKOĞLU, Beyyine, s. 98.)

¹⁹ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2968; Türzkâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Şerhi, 1. B., Kasbar Matbaası, İstanbul 1894, s. 1050. Beyyinenin diğer bir isminin şahitlik olarak kullanılması Mecelle’nin 1676. ve 1684. maddelerinde geçmektedir. Bahsi geçen maddelerde beyyinenin ve şahitliğin aynı anlamda kullanılması iki teriminde içinde bulundurduğu “hüccet-i kaviyye” manasından gelmektedir. Hüccet-i kaviyye anlam itibarıyla kuvvetli delil manasında kullanılmaktadır. Bu sebeple bazı yerlerde beyyinenin şahitlik yerine kullanıldığı görülmektedir. (Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2968; Türzkâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, s. 1050.)

²⁰ TENGER, s. 15.

²¹ ATAR, İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, s. 229.

²² Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2968.

²³ BİLMEN, Fıkıh İlimi& İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, s. 95.

²⁴ Hacı Reşid Paşa, Ruhü’l-Mecelle, 1. B., Dârü’l-Hilafeti’l-Âliyye, İstanbul 1908, C. VIII, s. 5; OĞUZ, Mustafa/ AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Hüccet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 18, İstanbul 1998, s. 446, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huccet--mahkeme>, E.T. 06.08.2020.

²⁵ ÖZÖN, s. 401.

önce de zikrettiğimiz üzere fakihlerin çoğunluğuna göre beyineye verilen kuvvetli delil anlamı, Mecelle'de de aynı şekilde kabul edilmiştir²⁶.

B. İSPAT YÜKÜ KAVRAMI

Yargılama sürecinde davanın karara bağlanmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri ispattır. Hâkimin, önüne gelen davada adalete uygun bir karar verebilmesi için ispat faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi gerekir. Ancak hâkimin davaya konu olan vakıanın gerçek olup olmadığını, kendiliğinden araştırması ve delillendirmesi mümkün değildir. İşte tam bu noktada karşımıza davaya konu olan vakıanın kim tarafından ispat edilmesi gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır²⁷. İspat yükü kavramı da bu sorunun çözümü için ortaya çıkmıştır.

1. Genel Olarak

İspat yükü kavramıyla, bir yargılama sırasında taraflarca öne sürülen iddiaların, davacı veya davalı taraftan hangisinin ispatlaması gerektiği sorunu incelenir²⁸. Bir başka açıdan ispat yükü, mahkeme huzurundaki bir davada ortaya koyulan maddi olguların taraflardan hangisi tarafından ispatlaması gerektiğinin belirlenmesidir²⁹.

İspat yükünün temel amacı, muhakeme sırasında oluşan ispatsızlık ya da belirsizlik halinin sona erdirilmesine hangi tarafın katlanacağını ortaya koymaktır. Buradaki bir diğer amaç da hâkimin önüne gelen davada ortaya konulan olayın veya tarafların ileri sürdüğü vakıaların varlığı ya da yokluğu noktasında düştüğü ikilemden kurtulmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca ispat yükü, hâkimi, bahsi geçen ikilem durumundan kurtulup hangi taraf lehine veya aleyhine karar vermesine yardımcı olma amacı da taşır³⁰.

İspat yükü, aslı itibarıyla bir yükümlülükten (mükellefiyetten) ziyade yüküttür (kulfettir). Bu ayrım ispat yükü için çok önemli bir yeri haizdir. İspat yükünün bir yükümlülük olmamasının sebebi, kendisine ispat yükü düşen

²⁶ İLHAN, Cengiz, Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), 2. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 529.

²⁷ PEKCANITEZ, Hakan/ ÖZEKES, Muhammet/ AKKAN, Mine/ TAŞ KORKMAZ, Hülya, Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku, 15. B., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, C. II, s. 1693.

²⁸ BAĞDATLI, s. 339.

²⁹ POSTACIOĞLU, İlhan E./ ALTAY, Sümer, Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. B., Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015, s. 570.

³⁰ PEKCANITEZ/ ÖZEKES/ AKKAN/ TAŞ KORKMAZ, C. II, s. 1693; TANRIVER, Süha, Medenî Usûl Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, 1. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 777.

tarafın iddiaları ispatlayamaması sonucunda, karşı tarafın veya mahkemenin kendisini iddiaları mutlaka ispatlamaya zorlayamamasıdır³¹. İspat yükü bir yükümlülükten ziyade yük olduğu için eğer kendisine ispat yükü düşen taraf iddiaları ispatlayamazsa bu durumda davaya konu olan vakıalar ispatlanmamış sayılır. Mesela davacı taraf, üzerine düşen ispat yükünü yerine getiremezse dava ispat edilmemiş kabul edilir ve bu nedenle dava hâkim tarafından reddedilir. Ayrıca ispat yükü yükümlülük olmadığı için davacı iddiaları ispatlamaya zorlanmaz³².

İspat yükünün taraflardan hangisinin üzerinde olduğunu belirlemek, yargılama sırasında doğurduğu sonuçlar açısından büyük bir öneme sahiptir. İspat yükü kendisine düşen taraf davaya konu olan iddiaları ispat edecek nitelikte deliller öne sürer ve hâkimde bu delillerin davaya konu olan iddiaları ispatlayacağına inanırsa dava ispatlanmış sayılır. Bu durumda davayı ispat eden taraf lehine hüküm kurulur. Aksi takdirde, ispat yükü kendisine düşen taraf davaya konu olan iddiaları ispat edecek nitelikte deliller öne süremez veya öne sürdüğü delillerle iddiaları ispatladığını hâkime inandıramazsa davayı ispat edememiş sayılır. Böyle bir durumda hâkim, davayı ispatlayamayan taraf aleyhine olacak şekilde hüküm kurar³³.

2. Genel Olarak Mecelle'de İspat Yükü

İspat yükü, Mecelle'nin birçok maddesinde yer almaktadır. İleriki bölümlerde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz bu maddelerin özünü oluşturan özellikle iki madde Mecelle'nin külli kaidelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu maddelerden ilki Mecelle'nin 76. maddesidir. Söz konusu madde şu şekildedir: "*Beyyine müdde'î için ve yemin münkir üzerinedir*"³⁴. Yani, ispat davada iddiada bulunan ve yemin ise davadaki iddiaları reddeden taraf üzerindedir³⁵. İslâm ve Osmanlı yargılama hukukunun ispat

³¹ KURU, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku, 1. B., Legal Yayınevi, İstanbul 2016, s. 320.

³² ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 383.

³³ KARSLI, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Hukuku, 4. B., Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 484.

³⁴ AKGÜNDÜZ, Ahmet, Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereçleriyle Birlikte), 1. B., Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 61; Ali Haydar Efendi, C. I, s. 153.

³⁵ İLHAN, s. 55.

mesesiyle ilgili temellerini oluşturan bu madde aslı itibarıyla aynı lafızlarla rivayet edilen bir hadisten alınmıştır³⁶.

Mecelle'nin 76. maddesi uyarınca bir kimse başka bir kimsede bir miktar borcu olduğunu iddia etse, bu durumda iddiasını usulüne uygun bir ispat vasıtası ile delillendirmelidir. Aksi takdirde maddenin mefhum-u muhalifinden de anlaşılacağı üzere kendisine iddia yöneltilen kişi borçlu olmadığını ispat etme yükü altında bırakılamaz. Ancak alacaklı olduğunu iddia eden kimse bu durumda alacaklı olduğunu ispat etmelidir. Çünkü davaya konu olan alacak iddiası, alacaklı tarafından öne sürülmüştür³⁷. Hukuk davalarında bu durum tam olarak uygulanırken ceza davalarında önemli farklar bulunmaktadır.³⁸

İspat yükü ile ilgili Mecelle'de bulunan temel maddelerden ikincisi Mecelle'nin 77. maddesidir. Söz konusu madde şu şekildedir: “*Beyyine*

³⁶ Buhâri, Rehin, 6; Tirmizi, Ahkâm, 12; İbn Mace, Ahkâm, 7; YILDIRIM, Celal, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât-Muamelat-Feraiz, 5. B., Uysal Kitabevi, Konya 2002, C. IV, s. 447.

³⁷ ŞİMSİRGİL, Ahmet/ EKİNCİ, Ekrem Buğra, Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle, 2. B., KTB Yayınları, İstanbul 2009, s. 143.

³⁸ Hukuk davalarında Mecelle'nin 76. maddesi tam anlamıyla uygulanmaktadır. Yani mahkemeye açılan bir hukuk davasında beyyine iddiada bulunan tarafın üzerine düşmektedir. İddiada bulunan taraf söz konusu iddiayı ispatlamalıdır. Ancak İslam ceza yargılamasına göre iddiada bulunan taraf, mutlak manada ispat yükü altında değildir. Burada özellikle, Allah haklarıyla ilgili suçlarda ispatın doğrudan iddiada bulunana yüklenmesi büyük sıkıntılara sebep olacağı için dava ile ilgili delil toplama yükümlülüğü yargılamaya yardımcı olan müdde-i umumiye de verilmiştir. Kul haklarıyla ilgili suçlarda ise ispatın sadece iddiada bulunana değil müdde-i umumiyeye de düştüğünü savunan alimler vardır. (ATAR, İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, s. 232; BEROJE, Sahip, Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku, 1. B., Fecr Yayınevi, İstanbul 2007, s. 79 vd.) Günümüz ceza yargılamasında ise davacı ve davalı tarafın herhangi bir ispat külfeti bulunmamaktadır. Dava ile ilgili delillerin toplanması cumhuriyet savcının görevidir. Zira 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 160. maddesinin birinci fıkrasına göre; “*Cumhuriyet savcısı, ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar.*” Buna göre cumhuriyet savcısı sanığın lehine ve aleyhine olan delilleri toplaması gerekmektedir. (ÖZBEK, Veli Özer/ DOĞAN, Koray/ BACAKSIZ, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. B. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 201 vd.; YENİSEY, Feridun/ NUHOĞLU, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. B., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 502 vd.)

*hilâf-ı zahiri isbât için ve yemin aslı ibkâ içindir*³⁹". Yani delil, halihazırda görünen durumun aksini ispatlamak için getirilir; yemin ise o anki asıl durumun devam etmesi için yapılır⁴⁰. Kuşkusuz her bir iddia aslında mevcut duruma karşı bir tezdır. Öne sürülen iddia ispatlanırsa mevcut durum değişecek ve öne sürülen bu iddia doğrultusunda yeni bir hâl ortaya çıkacaktır. Bu sebeple, mevcut durumun değişip iddia edilen durumun, mevcut durumun yerini alması için iddianın ispat edilmesi şarttır⁴¹. İşte tam da bu yüzden mahkeme huzurunda mevcut durumla çelişen iddiaları ve vakıaları öne süren taraf ispat yükü altına girmektedir⁴².

Mecelle'nin 77. maddesine bir misal vermek gerekirse: Herhangi bir mal satın alan bir kimse satıcıyla yaptıkları sözleşmenin ikrah altında gerçekleştiğini iddia etse ve bunun aksine satıcı ise sözleşmenin rızaya dayalı olarak gerçekleştiğini iddia etse; bu durumda satıcının sözüne itibar edilir. Çünkü sözleşmelerde asıl olan rızadır. Yani sözleşmeler normalde iki tarafın karşılıklı rızasıyla kurulur. Bunun aksine olan iddialar ise asıla muhalif iddialardır. Olayımızda da asıla muhalif olarak sözleşmenin ikrah altında kurulduğunu iddia eden taraf alıcı olduğu için Mecelle'nin 77. maddesine göre alıcı bu iddiasını ispat etmelidir. Aksi takdirde kendisinin iddiası dinlenmez ve sözleşmenin asıla uygun olarak rıza ile yapıldığı kabul edilir⁴³.

³⁹ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 155.

⁴⁰ ŞİMSİRGİL/ EKİNCİ, s. 144; ZEYDÂN, Abdülkerim, El-Veciz İslâm Hukukundaki Fikhî Kaidelerin Şerhi, I. B., Çev. Elvın Baghirova, Asalet Yayınları, İstanbul 2020, s. 192.

⁴¹ ÇELİK, Mustafa, Kavaid-i Fikhiyye Şerhi, I. B., Misak Yayınları, Ankara 2002, s. 342. Beynine, mahkeme huzurunda öne sürülen iddialar ile ortaya çıkan ihtilafı ispat için yapılır. Çünkü bilinen duruma zıt olarak öne sürülen iddialar ispata ve açıklanmaya mecburdur. Ancak görünen ve bilinen bir duruma uygun olan şey asıldır ve bu aslı devam ettirmek için yemin yeterlidir. Bu duruma müfti Kadıhanda şöyle bir fetva vermiştir: "*Bir kimse ki, başkasının fülünü inkâr ederse, yemin etmek üzere söz inkâr edenidir. Zira o inkâr eden asıl olan şeye bağlanmıştır. Ama kendi fülünü iddia eden kimsenin sözü ancak hüccet ve açıklama ile makbul olur.*" Yani kendi iddiasının doğru olduğunu öne süren taraf bunu ispatlamalı ve açıklamalıdır. (ÇELİK, s. 342.)

⁴² BİLMEN, Ömer Nasuhi, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu, I. B., Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970, C. I, s. 280; İLHAN, s. 55.

⁴³ Kuyucaklızâde Mehmet Atıf Bey, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Külli Kaideler Şerhi, I. B., Hikmetevi Yayınevi, İstanbul 2020, s. 196. Bu maddeyle ilgili başka bir misal vermek gerekirse: mahkeme huzurunda bir kadın kocasının kendini boşadığını iddia etse; bu durumun aksine kocası da kadını boşamadığını söylese bu

İspat yükü ile ilgili bu düzenlemelerin istisnası da mevcuttur. Mesela emanet ilişkisi üzerine kurulmuş bir sözleşmede bu madde uygulanmaz. Kendisine bir mal emanet edilmiş kimse, bu mal kendisinden geri istenildiği vakit, söz konusu malı geri teslim ettiğini veya malın kendi kusuru olmadan zayı olduğunu iddia etse, bu durumda emanet alan kişinin sözüne itibar edilir. Emanetçiye mal emanet eden kimse ise emanetçinin iddiasının aksini iddia ederse, bu durumda iddiasını ispat etmelidir. Aslında iade veya zayıllık iddiası asıla muhalif olan bir iddia olduğu için emanetçi iddiasını ispat etmeliydi. Ancak sözleşmenin direk güvene dayalı olarak kurulması böyle bir hükmü zorunlu kılmıştır.⁴⁴

3. Genel Olarak Günümüz Türk Hukukunda İspat Yükü

Günümüz Türk hukukunda ispat yükü temelde iki madde etrafında düzenlenmiştir. Bunlardan ilki Türk Medeni Kanunu'nun 6. maddesidir. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: *"Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri, hakkını dayandırdığı olguların varlığını ispatla yükümlüdür."* Bu madde uyarınca davacı veya davalı taraftan her biri mahkeme huzurunda ileri sürdüğü her türlü vakıayı ve iddiayı ispatlamalıdır⁴⁵. Bu madde aslı itibarıyla Mecelle'nin 76. maddesi ile benzerlik göstermektedir. Çünkü her iki maddede de tarafların mahkeme huzurunda öne sürdükleri iddiaları ispatlamaları gerekmektedir⁴⁶. Aksi takdirde taraflar ispat yükünü yerine getirememiş sayılıp dava, hâkim tarafından tarafların aleyhlerine sonuçlanacaktır⁴⁷.

Günümüz Türk hukukunda ispat yükü ile ilgili temelde düzenlenmiş ikinci madde ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 190. maddesinin birinci fıkrasıdır. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: *"İspat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça, iddia edilen vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkaran tarafa aittir."* Bu madde uyarınca hâkim, önüne gelen davada bir belirsizlik ile karşı karşıya kaldığında ispat

durumda kocanın sözüne itibar edilir ve kadından iddiasına delil getirmesi istenir. Çünkü evlilik asıl, boşanma ise daha sonra ortaya çıkan bir durumdur. Bu yüzden evlilik durumunun aksini iddia eden tarafın bu iddiasını ispat etmesi gerekmektedir. (ŞİMŞİRGİL/ EKİNCİ, s. 144.)

⁴⁴ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 156; YILDIRIM, Mustafa, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, 5. B., Tibyan Yayıncılık, İzmir 2019, s. 167.

⁴⁵ KARSLI, s. 484.

⁴⁶ GÜR, A. Refik, Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle, 3. B., Sebül Yayinevi, İstanbul 1993, s. 150.

⁴⁷ ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 383.

yükünün hangi tarafa düşeceğini belirlerken davada öne sürülen vakıaların ve iddiaların hangi taraf lehine hak çıkaracağını tespit eder ve bu tespiti neticesinde ispat yükünün hangi tarafa düşeceğini belirler⁴⁸. Ancak dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da kanunda ispat yükü ile ilgili özel bir düzenlemenin bulunmaması gerektiğidir. Böyle bir düzenleme varsa bu durumda düzenlenilen madde ispat yükü için direk uygulanır⁴⁹.

II. İSPAT YÜKÜNÜN HUKUKİ DAYANAKLARI

Mahkeme huzuruna getirilen uyuşmazlıklarda dava, tarafların öne sürdükleri iddialar ile başlar ve bu iddiaların çözümlenmesi ile sona erer. Bu yüzden bu iddiaların ispatlanması hem davanın çözümlenmesi hem de hâkim tarafından dava sonucunda verilen hükmün adalete uygun olması için son derece önemlidir. Bunun aksine doğru ve sağlıklı bir şekilde yapılamamış olan ispat faaliyeti dava sonucunda ortaya çıkan hükmü olumsuz etkileyecek ve hatta adaletle çelişen hükümlerin ortaya çıkmasına da sebep olabilecektir. Bu yüzden ispat faaliyetinin kim tarafından yerine getirilmesi gerektiğini belirlemek büyük bir öneme sahiptir. İşte ispat yükünün kim tarafından yerine getirileceğini belirlemede bazı hukuki dayanaklara sahip olmak gerekir. Bu hukuki dayanaklarda Mecelle'nin kökenini oluşturan, İslâm ve Osmanlı hukukunun asli kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve sünnettir.

A. KUR'AN-I KERİM

İspat yükünün hukuki delillerini incelemede en önemli kaynak, İslâm ve Osmanlı hukukunun da temel kaynağı olan Kur'an'dır. Kur'an'da yargılama sürecinde kimin ispat yükü altında olacağı açık bir şekilde ifade edilmemekle birlikte belli başlı ayetlerden ispat yükü ile ilgili sonuçlar elde edilebilmektedir.

Kur'an'da ispat hukuku ile alakalı en uzun ayet müdâyene ayeti olarak da bilinen Bakara suresinin 282. ayetidir⁵⁰. Bu ayet bir borç ilişkisinde ispat ile alakalı yapılması gerekenleri anlatmaktadır. Ayette taraflar arasında yapılan sözleşmelerde borç ve alacakların gerektiğinde ispat edilebilmeleri için şahit, rehin ve yazı gibi ispat vasıtaları ile belgelendirilmeleri ve teminat

⁴⁸ TANRIVER, s. 780.

⁴⁹ İspat yükü ile ilgili istisna teşkil eden düzenlemeler için Bkz. TANRIVER, s. 781 vd.; ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 375 vd.; KARSLI, s. 488 vd.; KURU, s. 322 vd.; POSTACIOĞLU/ ALTAY, s. 577 vd.

⁵⁰ Bakara suresinin 282. ayetinin meali için Bkz. KANDEMİR, Mehmet Yaşar/ ZAVALSIZ, Halit/ ŞİMŞEK, Ümit, Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meâlî, 4. B., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2014, C. I, s. 158.

altına alınmaları söylenmiştir. Hem alacaklı tarafın hem de borçlu olan tarafın aralarındaki borç ilişkisini ve sözleşmeyi eksiksiz bir şekilde yazmaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayet taraflar arasında oluşan borç ilişkisinde, borcun adil olan bir kâtip yardımıyla iki erkek veya bir erkek iki kadın şahit önünde yazı yoluyla tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca ayet, ileride taraflar arasında ortaya çıkabilecek muhtemel bir anlaşmazlık durumunda yukarıda bahsi geçen bu usulün, “Allah katında daha doğru, borcu ispat etmek için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygun⁵¹” olduğunu bizlere bildirmektedir⁵².

Müdâyene ayetinin yanı sıra yetim mallarının, yetime teslimi konusunda: “...Yetimlere mallarını teslim ederken onlar adına şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah kâfidir.” denilerek bu ayette de hukuki bir işlemde bulunurken ispata önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur⁵³. Ayrıca kişinin normal yaşamında veya yolculuk esnasında, ölüm sıkıntısı ile karşılaşması halinde şayet geride bıraktığı mallarını vasiyet etmek isterse şahit tutması gerektiğini anlatan bir ayet de vardır⁵⁴. İspat ile ilgili diğer bir ayette eşler arasında boşanma durumunda “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın...” denilerek şahit bulundurmanın önemi vurgulanmıştır⁵⁵.

Hukuk uyuşmazlıkları ile ilgili ispatın ehemmiyetini anlatan bu ayetleri incelediğimizde şu sonuca varıyoruz ki: Kur’an borç ile ilgili uyuşmazlıklarda ve medeni ilişkilerde insanlardan ispat araçlarını önceden hazır bulundurmalarını istemiştir. Kur’an’ın bu şekilde ispat araçlarının uyuşmazlık çıkmadan önce taraflarda bulunmasını istemesi, ileride bir anlaşmazlık durumu olursa, davacının davasında ispat yükü altında

⁵¹ KANDEMİR, Mehmet Yaşar/ ZAVALSIZ, Halit/ ŞİMŞEK, Ümit, C. I, s. 158.

⁵² KAHRAMAN, Abdullah, “Müdâyene Ayetinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, Y. 2000, s. 195, http://isamveri.org/pdfdrg/D01956/2000_4/2000_4_KAHRAMANA.pdf, E.T. 19.09.2020.

⁵³ Nisa suresi, 6. ayet.

⁵⁴ Mâide suresi, 106. ayet: “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çattığında, vasiyet ederken, içinizden iki adil kişiyi; şayet ölüm derdi sizi yolculuk sırasında yakalarsa sizden olmayanlardan iki kişiyi vasiyetinize şahit tutun...” (KANDEMİR, Mehmet Yaşar/ ZAVALSIZ, Halit/ ŞİMŞEK, Ümit, C. I, s. 406.

⁵⁵ Talak suresi, 2. ayet. ALTUNTAŞ, Halil/ ŞAHİN, Muzaffer, Kur’an-ı Kerim Meâli, 12. B., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 629.

olacağına en açık delillerden biridir. Ayrıca hukuk davalarıyla ilgili olarak Allah'ın yazı veya şahitle taraflar arasında oluşan ilişkileri belgelendirme isteği Kur'an'ın hukuki davalarda ispat yükünü öngördüğüne delildir⁵⁶.

B. SÜNNET

İspat yükünün hukuki delillerini incelemede en önemli ikinci kaynak, İslâm ve Osmanlı hukukunun temel kaynaklarından biri olan sünnettir. Sünnette yargılama sürecinde kimin ispat yükü altında olduğu Kur'an'a nazaran daha açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Sünnette ispat yükü ile ilgili olarak en başta gelen hadis Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu sözdür: *“Beyyine davacı üzerine, yemin de davalı üzerine düşer⁵⁷.”* Daha önce bahsi geçen ve Mecelle'nin 76. maddesi olan *“Beyyine müdde'i için ve yemin münkir üzerinedir.”* hükmü de Hz. Peygamber'in bu hadisinden esinlenerek hazırlanmıştır⁵⁸. Bu hadisten çıkarılacak en önemli sonuç ispat yükünün davacı üzerine olduğudur⁵⁹. Mahkeme huzurunda iddialarda bulunan davacı bu iddialarını ispat etmelidir. Eğer ispat edemezse hadisin devamında zikredildiği üzere davalıya yemin etmesi teklif edilir⁶⁰.

İspatın önemi ve ispat yükü ile ilgili bir diğer hadis de Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu sözdür: *“Eğer insanlara sırf iddialarıyla (delil olmadan) talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekmektedir. İddiayı inkâr edene de yemin gerekmektedir⁶¹.”* Hadisten de anlaşılacağı üzere ispat insanlar arasında ortaya çıkan ve mahkemeye taşınan uyuşmazlıklarda son derece önemli bir yeri haizdir. Çünkü mahkemeler önüne gelen uyuşmazlıklarda taraflardan iddialarını ispatlamasını istemeseydi insanlar birbirlerinin *“kan ve mallarını”* talep etmeye başarlardı. Hz. Peygamber hadisin devamında ise iddia sahibinin öne

⁵⁶ BEROJE, s. 72, 73.

⁵⁷ Buhâri, Rehin, 6; Tirmizi, Ahkâm, 12; İbn Mace, Ahkâm, 7.

⁵⁸ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 153.

⁵⁹ Davacı bu hadise göre sadece dava açarak iddia ettiği hakkı alamaz. Çünkü davacının iddiası doğru veya yalan olma ihtimali taşımaktadır. Olasılıklı olan böyle bir durum da davaya delil olamaz. Bu yüzden davacı sadece iddialarına delil getirerek davaya konu olan hakkı elde edebilir. (SERAHSİ, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Mebsût, 1. B., Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, C. XVII, s. 268.)

⁶⁰ ÇELİK, s. 338.

⁶¹ Buhari, Rükûn, 6; Müslim, Akdiye, 2; Ebu Davud, Akdiye, 3; Tirmizi, Ahkâm, 13.

sürdüğü iddiaları ispatlaması gerektiğini vurgulamaktadır. İddiayı inkâr eden tarafın da yemin etmesi gerektiği ifade edilmektedir⁶².

İspat yükü ile ilgili bir diğer hadis de şu şekildedir: “Eş’as b. Kays adlı bir sahabe, kendisiyle bir Yahudi arasında, münazaalı bir arazinin olduğunu ve Yahudi’nin hakkını inkâr ettiğini söyledi. Yahudi’yi Hz. Peygamber’e götürdüğünde Hz. Peygamber ona “Beyyinen var mı?” dedi. Eş’as b. Kays’da beyyinesinin olmadığını ifade edince; Hz. Peygamber, Yahudi’ye “Yemin et” dedi. Bunun üzerine Eş’as b. Kays “Ya Rasûllullâh o zaman yemin eder ve benim malımı alıp götürür” dediyse de Hz. Peygamber ona “Senin bundan başka yapabileceğin bir şey yoktur.” şeklinde cevap vermiştir⁶³.” Bu hadis ve diğer hadisler neticesinde ispat yükünün mahkeme huzurunda iddiayı öne süren tarafa ait olduğu açıktır. Yani bu hadislere göre bir kimsede hakkı olduğunu iddia eden kişinin, o hakkına sahip olabilmesi için ya bir delil getirmesi ya da davalının yapacağı yemine rıza göstermesi gerekir⁶⁴.

III. MECELLE’DE İDDİALAR KARŞISINDA TARAFLARIN DURUMU

Yargılama hukukunda mahkeme önüne gelen davalarda taraflar birbirleri aleyhine birçok iddiada bulunabilir. Bu iddiaların bir kısmı doğru iken bir kısmı da yanlıştır. Burada önemli olan kendi aleyhine iddiada bulunulan kimselerin kanunlar tarafından korunmasıdır. İspat ve ispat yükü kavramlarının da değeri zaten tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanlar ispat yükü altına girmeden birbirleri aleyhine iddialarda bulunsalar ve bu iddiaları da kabul görse bu durumda toplumda kaos ortamı baş göstermeye başlayacaktır. Yargılama hukuku tam bu noktada olaya müdahale eder ve iddialar karşısında savunmasız kalan kimseleri kendilerine karşı yöneltilen iddialardan korur. Mecelle’nin de tarafların iddiaları karşısında savunmasız kalan bu kimseleri koruyucu hükümleri mevcuttur.

A. TARAF KAVRAMI

Mecelle’nin mahkeme huzurunda, iddialar karşısındaki tarafların durumuna ilişkin aldığı önlemlere geçmeden önce taraflara bakış açısına değinmekte fayda vardır. Mecelle, 1613. maddesinde dava ve davaya konu olan tarafların durumundan şu şekilde bahseder: “*Da’vâ, bir kimse diğer kimesneden huzûr-ı hâkimde hakkını talep etmektedir. Ol kimseye müdde’î ve*

⁶² CANAN, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995, C. XIII, s. 456.

⁶³ Buhari, Ahkam, 19; Müslim, Eyman, 220.

⁶⁴ BEROJE, s. 78, 79.

ol kimesneye müdde'â aleyh denilir⁶⁵.” Yani, dava bir kimsenin diğer bir kimseden hâkimin huzurunda hakkını talep etmesidir. O kimseye davacı (müddei) ve diğer kimseye de davalı (müdde'â aleyh) denilir⁶⁶.

Mahkeme huzurunda açılan davada iki taraf bulunup bunlar davacı ve davalı taraflardır⁶⁷. Tarafları bu şekilde ayırmak, hangi tarafın hak sahibi hangi tarafın ise borç altına gireceğini belirleme açısından önem arz eder. İslâm ve Osmanlı hukukunda da bu ayırım birçok farklı yönden incelenmiştir. Bir ayrıma göre davacı, husumetini terk ettiğinde hakkını talep etmeye zorlanamayan kimsedir. Davalı ise husumeti terk ettiğinde kendisine yöneltilen hakka daha sonra zorlanabilen kimsedir⁶⁸. Yani davacı, mahkeme huzurunda açtığı davayı bıraktığında davaya devam etmeye zorlanamazken davalı ise zorlanabilir.

Davacı ve davalı ayrımının bir diğer ölçüsü de tarafların iddiaları ve inkârları üzerinden değerlendirilir. Genel olarak, iddia kastında bulunan taraf davacı olurken, inkâr kastında bulunarak savunma yapan taraf ise davalı olmaktadır. Buna göre mesela, bir kimse başka bir kimsede hakkı olduğunu iddia etse ve hakkı olduğunu iddia ettiği kişi de bu hakkı inkâr etse bu durumda başkasında hakkı olduğunu iddia eden taraf davacı iken, kendi aleyhinde hak iddiasında bulunulan ve bu iddiayı inkâr eden taraf ise davalıdır⁶⁹. Ancak davacı ve davalı sıfatları her iki taraf için de dava süresince sabit olmaz. Davacı mahkemede hak iddiasında bulunan, davalı ise kendisi aleyhinde iddiada bulunulan taraf olduğu için yeni iddialar ve karşı iddialar olduğu sürece davacı ve davalı sıfatları yer değiştirebilir⁷⁰.

Davacı ve davalı ile ilgili bir diğer ayrımda mevcut durumun taraflar tarafından kabulü ve inkârına dayanır. Davacı, mevcut durumun aksini öne süren taraftır. Davalı ise mevcut duruma tutunan taraftır. Buna göre mesela,

⁶⁵ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2813.

⁶⁶ EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, 4. B., Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016, s. 383; Türkzâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, s. 993.

⁶⁷ ATALI/ERMENEK, s. 130.

⁶⁸ ATAR, Fahrettin, “Mürâfaa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1994, s. 39, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dava--fikih>, E.T. 14.08.2020; Hacı Reşid Paşa, C. VII, s. 173.

⁶⁹ ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 250; BAĞDATLI, s. 150; YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 167.

⁷⁰ YAVUZ, Cevdet, “Dâva”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul 2006, s. 12, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murafaa>, E.T. 14.08.2020

bir kimse bir başkasında malı olduğunu iddia etse ve söz konusu malı elinde bulunduran taraf bu iddiayı reddetse bu durumda malı elinde bulundurmeyen taraf mevcut durumun aksini iddia ettiği için davacı olarak kabul edilirken malı elinde bulunduran taraf mevcut durumu savunduğu için davalı olarak kabul edilir⁷¹.

B. İDDİALAR KARŞISINDA TARAFLARIN DURUMU

Yargılama hukukunda Mecelle'nin esas aldığı düstur; aleyhine delil olmadığı müddetçe şüphe ile bir kimsenin hakkına dokunulamayacağı ve borç altına sokulamayacağıdır. Bu düstur Mecelle'nin tamamına hâkim olmuş bir şekilde karşımıza birçok maddede çıkmaktadır.

İspatlanmadığı müddetçe şüphe ile bir kimsenin hakkına dokunulamayacağı özellikle Mecelle'nin 4. maddesinde şu şekilde kanunlaştırılmıştır: “*Şek ile yakîn zail olmaz*⁷².” Yani, şüphe hâli kesin bilgiyi ortadan kaldırmaz⁷³. Ayrıca Mecelle'nin 5. maddesinde de bir önceki maddeye benzer bir tutum sergilenerek şu şekilde bir kural koyulmuştur: “*Bir şeyin bulunduğu hâl üzere kalmazı asldır*⁷⁴.” Yani, bir şeyin bulunduğu hal üzerine devam ettiği kabul edilir⁷⁵. İnsanların birbirlerine karşı yönelttikleri iddialar ortaya bazı şüpheleri çıkartsa da bu şüphe durumu insanların mevcut durumunu etkileyemez. Mesela bir kimsenin borçlu olduğu kesinleşmeden, üzerine yöneltilen iddialar sebebiyle oluşan şüpheden dolayı borçlu kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü kişinin üzerinde bulunduğu hâl borçlu olduğu ispatlanmadığı için borçsuzluk hâlidir. Kişiye yöneltilen bu iddiaların mutlak surette ispat edilmesi şarttır. Ancak bu ispat neticesinde şüphe durumu ortadan kalkıp iddiaların yöneltildiği kişi borçlu kabul edilebilir⁷⁶.

⁷¹ YAVUZ, s. 12; YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 168.

⁷² Ali Haydar Efendi, C. I, s. 49.

⁷³ İLHAN, s. 47.

⁷⁴ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 51.

⁷⁵ ÖZTÜRK, Osman, Mecelle'nin Küllî Kâideleri İlk 100 Madde, 1. B., Rağbet Yayınları, İstanbul 2019, s. 20.

⁷⁶ YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 39. Bu durumun aksinin yaşanması da elbette mümkündür. Mesela bir kimsenin ikrarıyla veya mahkeme huzurunda ispat edilmek suretiyle borçlu olduğu kesinleşirse bu durumda şüphe hâli ortadan kalkmakta ve kişi için borçluluk hâli asıl kabul edilmektedir. Söz konusu borçluya alacaklı borcunu ödemesi için bildirimde bulursa ve borçlu olan kişi de borcu ödediğini veya alacaklının kendisini ibra ettiğini öne sürerek borcu ödemekten kaçınsa bu durumda yaşananları vakıyı ispatlaması gereken taraf borçludur. Çünkü Mecelle'nin 4. ve 5. maddeleri gereği alacaklının alacağı daha önceden ispat

Söz konusu maddeler ile ilgili önemli olan bir diğer husus da daha önce zikrettiğimiz Mecelle’nin 76. maddesindeki “*Beyyine müddeî için ve yemin münkir üzerinedir.*” ifadesinin bu maddeler ile olan ilişkisidir. Mecelle’nin 4. ve 5. maddelerinde, kendisine yöneltilen iddialardan dolayı oluşan şüpheyle hakkı etkilenmeyen ve borç altında olduğu kabul edilmeyen kişiler, mahkeme huzurunda kendilerine yöneltilen iddiaları inkâr ettiği için Mecelle’nin 76. maddesine binaen sadece yemin ederek üzerlerinde oluşan şüpheyi ortadan kaldırabilmektedirler. Bunun aksine iddiada bulunan tarafın ise ispat yükü altına girerek iddiasını ispat etmesi gerekmektedir. Bu suretle Mecelle, kendi aleyhine iddiada bulunulan kimseleri, oluşturduğu kurallar sayesinde korumaktadır⁷⁷.

Mecelle’de kişilerin masumlugu ve borçsuzluğunun asıl olmasıyla ilgili iki önemli madde yer almaktadır. Bunlardan ilki Mecelle’nin 8. maddesi olan şu maddedir: “*Berâet-i zimmet asıldır*⁷⁸.” Yani, kişinin borçlu olmaması asıldır⁷⁹. İkincisi ise Mecelle’nin 9. maddesi olan şu maddedir: “*Sıfat-ı ârizada asl olan ademdir*⁸⁰.” Yani, sonradan ortaya çıkan sıfatlarda esas olan o sıfatın yokluğudur⁸¹. İnsanlar doğduklarında her türlü sorumluluktan ve borçtan uzaktırlar. İnsanların bu borçsuzluk ve sorumsuzluk hallerinin ortadan kalkıp borç ve sorumluluk altına girmeleri, doğumlarından sonra oluşan ve sonradan ortaya çıkan sıfatlarıdır. Sonradan ortaya çıkan bu durumlarda da ispat edilmedikleri sürece yoklukları asıldır⁸². Mesela bir kimse, mahkeme huzurunda diğer bir kimseden alacağı olduğunu iddia ederse bu durumda iddiada bulunan taraf bu alacağını ispat etmediği müddetçe kendisine iddia yöneltilen taraf borçlu sayılmaz. Çünkü kişiler için borçsuzluk asıldır ve kişiler aleyhine sonradan çıkan borçluluk gibi sıfatlar ispatlanmadığı müddetçe yok kabul edilir. Başka bir açıdan bir kimse başkası hakkında, o kişinin kendisini gasp ettiğini, malını telef ettiğini veya

edildiği için borçlunun asıl hâli artık değişmiştir. Bu durumda alacaklının alacağını olmadığı ispat edilmediği müddetçe borçlunun borçluluk durumu asıl kabul edilir. (ŞİMŞİRGİL/ EKİNCİ, s. 94; YILDIRIM, Mecelle’nin Küllî Kâideleri, s. 39.)

⁷⁷ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 153 vd.; Kuyucaklızâde Mehmet Atif Bey, s. 193 vd.

⁷⁸ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 56.

⁷⁹ İLHAN, s. 47.

⁸⁰ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 58.

⁸¹ ÖZTÜRK, s. 22.

⁸² ZEYDÂN, Abdülkerim, İslâm Hukukuna Giriş, 1. B., Çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2017, s. 136.

kendisiyle bir akit imzaladığını iddia etse ve karşı taraf da bu iddiaları reddetse bu durumda iddiada bulunan taraf iddiasını ispat etmediği sürece karşı taraf borçlu veya sorumluluk altında kabul edilemez. Çünkü iddia edilen sıfatlar için asıl durum yokluktur⁸³.

Aksine delil olmadığı müddetçe insanların haklarına dokunulamayacağına veya sorumluluk altında bırakılamayacaklarına ilişkin maddelerden bir diğeri de Mecelle'nin 10. maddesidir. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Bir zemânda sabit olan şeyin, hilâfına delil olmadıkça, bekasıyla hükmolunur*”⁸⁴. Yani, sabit olan bir şeyin durumu, aksine bir delil olmadığı müddetçe olduğu gibi devam eder⁸⁵. Bir başka açıdan, bir şeyin, geçmişte gerçekleştiği kesin olarak biliniyorsa, bunun aksini iddia edenler iddialarını delillendirmedikçe o şeyin durumu eskisi gibi devam eder. Bunun yanı sıra, bir şeyin, şu andaki durumu biliniyorsa aksine bir delil olmadığı müddetçe geçmişteki hâlinin de şimdiyle aynı olduğu kabul edilir⁸⁶. Mesela bir arazinin mülkiyetine geçmişten beri sahip olduğu bilinen kimseye, arazi üzerinde başka bir kişinin hak iddiasında bulunması durumunda eğer hak iddiasında bulunan kişinin delili yoksa geçmişteki durumun devam ettiğine hükmedilir⁸⁷.

Mecelle'nin ilgili maddelerinde de görüldüğü üzere iddialar karşısında taraflar, belli başlı kurallar ile korunmaktadır. Bu durumun ispat yükü ile ilişkisi daha önce de bahsettiğimiz üzere, iddialar karşısındaki davalı tarafın ispat yükü altına girmeden sadece yemin ile kendini savunabilme hakkıdır. Bunun aksine iddiada bulunan tarafın ise, ispat yükü üzerine düşmekte ve iddiasını ispatlayamazsa da davalı herhangi bir borç ya da sorumluluk altına girmemektedir⁸⁸.

IV. MECELLE'DE YARGILAMANIN AŞAMALARINA GÖRE İSPAT YÜKÜ

İslâm ve Osmanlı hukukunda yargılamanın aşamaları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş ve bu doğrultuda mahkeme huzurunda yargılama

⁸³ YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 44-47.

⁸⁴ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 61.

⁸⁵ İLHAN, s. 47.

⁸⁶ Kuyucaklızâde Mehmet Atıf Bey, s. 59.

⁸⁷ Ahmed Ziya Efendi, İslâm Hukukunun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi), 1. B., Ed. Ali Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, İstanbul 1996, s. 50; ŞİMŞİRGİL/EKİNCİ, s. 97.

⁸⁸ Kuyucaklızâde Mehmet Atıf Bey, s. 56.

gerçekleştirilmiştir. Mecelle'de de yargılamanın aşamaları birçok maddede detaylı bir şekilde bulunmaktadır⁸⁹.

Dava, davacı tarafın hâkime yazılı veya sözlü başvurusu ile başlar⁹⁰. Mecelle'ye göre hâkim, taraflar arasında gerçekleşecek yargılamayı açık bir şekilde yürütür. Ancak hâkim hükmünü açıklamadan önce dava için nasıl bir karar vereceğini açıklamaz⁹¹. Taraflar yargılanmak üzere hâkimin önüne geldiklerinde; hâkim, Ebu Yusuf'a göre hangi tarafın davacı olduğunu sorduktan sonra, davacıya davasını anlattırır. Davacının öne sürdüğü iddialar ve anlattığı olaylar kâğıt üzerine kaydedilir. Eğer dava davacı tarafından hâkim huzuruna çıkmadan önce yazılı olarak kayıt altına alınmışsa bu durumda kayda alınanlar davacıya tasdik ettirilir⁹².

Hâkim, davacının iddialarının ve anlattığı vakıaların tam olarak ortaya koyulmasını sağladıktan sonra davacının davasını incelemeye başlar. Burada üç ihtimal karşımıza çıkmaktadır. İlk ihtimal; davacının açtığı dava, bir davayı açmak için gerekli olan şartları taşımadığı için fasit bir dava olup tashihi de mümkün değildir⁹³. Bu durumda davalının isticvabına lüzum da yoktur. Çünkü ortada mahkeme tarafından görülecek bir dava da yoktur. Bu yüzden hâkim, davacıya davasının fasit olduğunu ve dinlenilemeyeceğini belirtir ve davacıyı mahkemedен meneder. İkinci ihtimal, davacının açtığı dava, bir davayı açmak için gerekli olan şartları taşımadığı için fasit bir dava olup ancak tashihi mümkündür. Bu durumda hâkim, davacıya davasını tashih etmesini ve eksiklikleri gidermesini ister. Davacı davası üzerindeki eksiklikleri gidermeden davalının isticvabı söz konusu değildir. Davacı davasını tashih ederse davanın görülmesine devam edilir. Üçüncü ihtimal ise davacının açtığı davanın, bir davayı açmak için gerekli olan şartları taşıdığı

⁸⁹ Mecelle'deki yargılamanın aşamalarına ait maddeler 1815. ve 1828. maddeler arasında yer almaktadır. (Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3284 vd.)

⁹⁰ CİN, Halil/ AKGÜNDÜZ, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, 1. B., Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, s. 379.

⁹¹ Mecelle, md. 1815; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3284.

⁹² Mecelle, md. 1816; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3284, 3285; Türzkâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi İlhan, s. 1157.

⁹³ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3285, 3286. Mahkeme huzurunda açılacak davanın sıhhat şartlarını haiz olması zorunludur. Bu şartlardan birinin yokluğunda dava fasit (batıl) kabul edilir. Mahkeme huzurunda açılacak davanın sıhhat şartları için Bkz.ZUHAYLİ, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 1. B., Çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, Risale Yayınevi, İstanbul 1994, C. VIII, s. 262 vd.

için sahih olmasıdır. Bu durumda yargılama sorunsuz bir şekilde yapılır⁹⁴. Dava hâkimin, davalıya kendisine yöneltilen iddialar için ne diyeceğine sormasıyla birlikte mahkeme huzurunda başlar⁹⁵.

Mecelle'ye göre yargılamanın başlamasıyla birlikte ispat yükünün üç durumda karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ana eksen olarak davalının davadaki tutumuna göre bu durumlar önümüze çıkmaktadır. Bunlardan ilki davalının kendisine yöneltilen iddialar için ikrarda bulunması durumudur. İkincisi davalının iddiaları inkârı halinde davacıdan beyyine istenmesi durumudur. Üçüncüsü ise davalıya yemin teklif edilmesi durumudur⁹⁶. Bu durumların ispat yükü üzerindeki etkisini inceleyeceğiz.

A. DAVALININ İKRARDA BULUNMASI DURUMU

Mecelle'ye göre sahih bir şekilde açılan davada hâkim, davacının öne sürdüğü iddiaları ve vakıaları davalıya yöneltir. Hâkim davalıya söz konusu iddialar ve vakıalar için ne söyleyeceğini sorar. Bunun üzerine davalı, davacının öne sürdüğü iddiaları ikrar edebilir⁹⁷. Bu durumda hâkim davalıyı ikrarı ile bağlı tutar⁹⁸.

Davalının kendisi aleyhine yöneltilen iddiaları ikrar etmesi durumu, ispat yükü açısından çok önemli bir yeri haizdir. Zira davalının muteber bir şekilde yapılmış ikrarı⁹⁹ neticesinde davacının ispat yükü altına girmesine gerek yoktur. Yani davalının ikrarı neticesinde hâkim ayrıca davacının davayı ispatlamasını istemez. Çünkü ikrarın davalı tarafından açık ve seçik

⁹⁴ Türkzâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, s. 1157.

⁹⁵ Mecelle, md. 1816; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3285, 3286.

⁹⁶ CİN/ AKGÜNDÜZ, s. 380.

⁹⁷ Mecelle, md. 1572; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2722. İkrar, sözlük anlamı itibarıyla “*ispat etmek, sabit kılmak, durdurmak, itiraf etmek, haber vermek*” anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. İkrarın terim anlamı ise, bir kimsenin kendisinde bulunan ve başkasına ait olan bir hakkı haber vermesidir. Mesela bir kimsenin başka bir kişiye borcu olduğunu itiraf etmesi bir ikrardır. (ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR, s. 396 vd.; BİLMEN, Fıkıh İlmi& İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, s. 109; KOCA, Ferhat, “İkrar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul 2000, s. 38, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikrar--fikih>, E.T. 13.08.2020.)

⁹⁸ Mecelle, md. 1817; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3287.

⁹⁹ İkrarın şartları ve ikrar ile ilgili geniş malumat için Bkz. Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2721 vd.; ZUHAYLİ, C. VIII, s. 348.

yapılması durumunda hâkimin ikrara dayanarak hüküm vermesi fakihlerin çoğunluğu tarafından vacip olarak kabul edilmiştir¹⁰⁰.

Davalının ikrarda bulunması neticesinde hâkimin, ikrara dayanarak hüküm vermesi ile ilgili bir diğer maddede Mecelle’nin 79. maddesidir. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Kişi ikrarıyla muahze olunur*¹⁰¹.” Yani, kişi ikrarından dolayı sorumlu tutulur¹⁰². Hukuken sahih ve anlaşılır bir şekilde yapılan ikrar, hâkim tarafından tekzip edilmediği müddetçe, ikrar eden kişinin aleyhine delil teşkil eder¹⁰³. Çünkü ikrar aslı itibarıyla sahibi için bağlayıcı bir delildir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere normalde iddia sahibi olan davacı, mahkeme huzurunda iddiası için ispat yükü altına girmektedir¹⁰⁴. Ancak davalının ikrarda bulunması durumunda yapılan ikrar, hâkim tarafından tekzip olunmadığı müddetçe davaya hüküm olarak kabul edileceği için davalıdan ayrıca bir delil istenmez¹⁰⁵.

İkrarın ispat yükü üzerine olan etkisi ile ilgili bir diğer madde de Mecelle’nin 78. maddesidir. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Beyyine hüccet-i müteaddiye ve ikrar hüccet-i kâsıradır*¹⁰⁶.” Yani, beyyine kendisiyle ilgisi olanların tümünü, ikrar ise sadece ikrar edeni bağlar¹⁰⁷. Beyyine bir ispat vasıtası olması itibarıyla objektif ve geneldir. Ancak hâkimin onayıyla muteber bir delil olma değerine ulaşır¹⁰⁸. Hâkimin ise genel bir velayet yetkisi olması sebebiyle verdiği karara dayanan beyyinenin

¹⁰⁰ ZUHAYLİ, C. VIII, s. 277.

¹⁰¹ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 160.

¹⁰² İLHAN, s. 55.

¹⁰³ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2756. Mecelle’nin 1587. maddesine göre kişi ikrarından dolayı sorumlu tutulur ve sadece hâkimin, ikrarı gerçek dışı bulmasından dolayı tekzip etmesiyle birlikte ikrar geçersiz kabul edilir. (Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2756.)

¹⁰⁴ ATAR, İslam Yargılama Hukukunun Esasları, s. 232.

¹⁰⁵ ŞİMŞİRGİL/ EKİNCİ, s. 146; YILDIRIM, Mecelle’nin Küllî Kâideleri, s. 170.

¹⁰⁶ Ali Haydar Efendi, C. I, s. 156.

¹⁰⁷ İLHAN, s. 55. Beyyine için kullanılan müteaddiye kelimesi sözlükte “sirayet eden, tecavüz eden” manasında kullanılmaktadır. Bu yüzden beyyine usulüne uygun bir şekilde yapıp hâkim tarafından da kabul edildiği için ilgili olanların tümünü etkiler. İkrar için kullanılan kâsıra kelimesi ise sözlükte “başkasına tecavüz etmeyen, sınırlı” manasında kullanılmaktadır. Bu yüzden ikrar usulüne uygun bir şekilde yapıp hâkim tarafından da tekzip edilmediği müddetçe sadece ikrarı yapan kişiyi bağlar. (ÇELİK, s. 344, 345)

¹⁰⁸ ŞİMŞİRGİL/ EKİNCİ, s. 145.

sadece davaya konu olan kişilere değil beyyineden etkilenen dava dışındaki kişilere de etkisi söz konusudur. Bunun aksine ikrar, sadece kendisini yapan kişi hakkında delil olur ve başkalarına sirayet etmez. Çünkü usulüne uygun bir şekilde yapılmış ikrar, ayrıyeten hâkimin tekzibi olmadığı müddetçe, mahkeme kararına bağlı olmadan delil vasfı taşır. İkrarda bulunan kişinin velayeti de sadece kendi üzerine olduğu için, karara dayandırılan ikrarda sadece ikrarda bulunan kişiyi etkiler¹⁰⁹.

Beyyinenin ilgili herkesi, ikrarın ise sadece ikrarda bulunanı bağlayacağıyla ilgili maddeye bir misal vermek gerekirse: Bir kimse, miras malından alacağı olduğunu iddia edip bunu da miras mallarına varis olanlardan birine açacağı davada öne sürerse ve bu iddiasını da beyyine ile ispat ederse bu durumda hüküm diğer varislere de sirayet eder. Miras malında hakkı olan diğer varisler davacıdan kendileri için de iddiasını ispatlamasını isteyemezler. Davacı mahkemeye getirdiği ve hâkimin onayından geçen beyyineye dayanarak diğer mirasçılardan da alacağını alır. Böylece diğer varislere karşı davacının ispat yükü ortadan kalkmış olur. Ancak davacının iddiaları beyyineye değil de davayı açtığı varisin ikrarına dayansaydı bu durumda davacının alacağı sadece ikrarda bulunan varisin terekeden alacağı paydan tahsil edilirdi. Davacı, diğer varislere açacağı davada iddialarına delil olarak önceden elde ettiği ikrarı getiremezdi. Bu yüzden de davacının ispat yükü diğer varisler için hâlâ devam etmektedir¹¹⁰.

B. DAVALININ İNKÂRDA BULUNMASI DURUMU

Mecelle'ye göre mahkeme huzurunda açılan bir davada davacı hâkim tarafından dinlenir ve iddialar belirlendikten sonra davalıya iddialar karşısındaki fikri sorulur. Bu durumda davalı kendisine yöneltilen iddiaları ikrar ederse daha önce de zikrettiğimiz üzere hâkim bu ikrarıyla davalıyı bağlı tutar ve buna uygun olarak davayı karara bağlar. Ancak davalı kendisine yöneltilen iddiaları ikrar etmeyip doğrudan inkâr ederse bu durumda karşımıza davalının inkârına bağlı olarak iki farklı durum çıkmaktadır. Bunlardan ilki davalının kendisine yöneltilen iddiaları

¹⁰⁹ Kuyucaklızâde Mehmet Atif Bey, s. 198, 199; YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 168.

¹¹⁰ Mecelle, md. 1642; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2889 vd.; Hacı Reşid Paşa, C. VII, s. 201 vd.; YILDIRIM, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, s. 168; Türközâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, s. 1017 vd.

tamamen reddetmesi durumudur¹¹¹. İkincisi ise davalının kendisine yöneltilen iddiaları karşı iddia yönelterek reddetmesi durumudur¹¹².

1. Davalının İddiaları Tamamen Reddetmesi Durumu

Davalı, mahkeme huzurunda kendisi yöneltilen iddiaları tamamen reddederse bu durumda hâkim davacıdan iddialarını ispat edecek deliller ister¹¹³. Davalının kendisine yöneltilen iddiaları doğrudan inkâr etmeyip de hâkim tarafından kendisine fikri sorulunca evet veya hayır gibi bir ifade kullanmadan susmakta ısrar etmesi de davayı tamamen inkâr olarak kabul edilir. Bunun yanı sıra davalı hâkim tarafından kendisine fikri sorulunca ikrar da etmem inkâr da etmem diyerek karşılık verirse bu durumda da davalı kendisine yöneltilen iddiaları tamamen inkâr etmiştir. Her iki durumda da davayı ispat yükü iddiaları öne süren davacının üzerine bırakılmıştır¹¹⁴.

Mecelle’ye göre ispat yükü üzerine düşen davacının davasını ispat vasıtaları ile ispatlaması gerekmektedir. Davacı davasını genel olarak Mecelle’de geçtiği üzere üç ispat vasıtası ile ispatlayabilir. Bunlardan ilki olan şahitlik, esas itibarıyla bir kimsenin diğer bir kimsede olan hakkını mahkeme huzurunda, tarafların önünde şahitlik ederim diyerek bildirmesidir¹¹⁵. Şahitlik yapılırken Mecelle’nin belirlemiş olduğu şahitlerde aranan şartlara, nisap miktarına ve şekil şartlarına dikkat edilmesi gerekmektedir¹¹⁶. Şahitliğin yanı sıra davacının, üzerine düşen ispat yükünü

¹¹¹ Mecelle, md. 1817; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3287; MAVSİLİ, Abdullah b. Muhammed, el-İhtiyar li-Ta’lil’i-Muhtâr-Delilleriyle Hanefî Fıkhı, 1. B., Çev. Mehmet Keskin, Ravza Yayınları, İstanbul 2019, C. II, s. 163.

¹¹² Mecelle, md. 1823; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3315.

¹¹³ Mecelle, md. 1817; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3287; MERGİNANİ, Şeyhülislam Burhanüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebu Bekir, Hanefiler İçin İslam Fıkhı& El-Hidaye Tercümesi, 1. B., Çev. Ahmed Meylani, Kahraman Yayınları, İstanbul 2018, C. III, s. 277.

¹¹⁴ Mecelle, md. 1822; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3314, 3315; YAMAN, Ahmet/ÇALIŞ, Halit, İslam Hukuku, 1. B., Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2018, s. 125.

¹¹⁵ Mecelle, md. 1684; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2988; APAYDIN, H. Yunus, “Şahit”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul 2010, s. 278, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahit>, E.T. 13.08.2020.

¹¹⁶ Şahitlik ve şahitliğin şartları hakkında geniş malumat için Bkz.Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2978vd.; ZUHAYLİ, C. VIII, s. 301 vd.

yerine getirebilmek için yazılı delil de getirebilme hakkı vardır¹¹⁷. Bunun yanı sıra davacı davasını ispatlayabilmek için kesin karine de getirebilir¹¹⁸.

Davacı üzerine düşen ispat yükünü yerine getirirse hâkim davayı davacı lehine sona erdirir. Ancak davacı üzerine düşen ispat yükünü yerine getiremediği durumda ise daha önce bahsettiğimiz üzere ispat yükü bir sorumluluk olmadığı için davayı ispata zorlanamaz¹¹⁹. Bu yüzden davalıya yemin teklif edilmesi gündeme gelir¹²⁰.

2. Davalının İddiaları Karşı İddia Yönelterek Reddetmesi Durumu

Davalı, mahkeme huzurunda kendisine yöneltilen iddiaları tamamen reddetmek yerine karşı iddia yönelterek de reddedebilir. Bu durumda davalı için yapılacak işlem daha önce anlattığımız davacı için yapılacak işlem ile aynıdır. Çünkü böyle bir durumda davacı ve davalı sıfatları yer değiştirmektedir¹²¹.

Davalının kendisine yöneltilen iddiaları karşı iddia öne sürerek reddetmesi durumunda ilk olarak hâkim, davacıya davalının iddiaları hakkında ne söyleyeceğini sorar. Burada davacı karşı iddiayı ikrar ederse ikrarından sorumlu tutulur ve hâkim, davayı davacının ikrarı doğrultusunda karara bağlar¹²². Ancak davacı karşı iddiaları inkâr ederse bu durumda hakîm davalıdan beyyine talep eder. Görüldüğü üzere davalının karşı iddiaları sonucunda davacı ve davalı taraf yer değiştirdiği için ispat yükü artık davalının üzerine kalmıştır. Davalının karşı iddiasını mahkeme huzurunda ispat vasıtalarını kullanarak ispat etmesi gerekmektedir. Şayet ispat yükü üzerine kalan davalı karşı iddiasını ispat edemezse bu durumda davalı için geriye sadece davacıya yemin teklif etme durumu kalmıştır. Davacı yemin etmekten kaçınırsa davalı karşı iddiasını ispatlamış sayılır ve dava hâkim tarafından buna göre sonuçlandırılır. Ancak davacı yemin ederse

¹¹⁷ Yazılı delil ve yazılı delilin şartları hakkında geniş malumat için Bkz. Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3128 vd.

¹¹⁸ Kesin karine ve kesin karinenin şartları hakkında geniş malumat için Bkz. Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3133 vd.; ZUHAYLÎ, C. VIII, s. 378 vd.

¹¹⁹ ARSLAN/ YILMAZ/ TAŞPINAR AYVAZ, s. 383.

¹²⁰ Mecelle, md. 1818; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3305 vd.; MEYDÂNÎ, Abdülganî b. Tâlib, Muhtasar-ı Kudûrî Şerhi Lübâb Tercümesi, 1. B., Ed. Hüseyin Okur, Muallim Neşriyat, İstanbul 2017, s. 448.

¹²¹ Mecelle, md. 1823; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3315; YAMAN/ ÇALIŞ, s. 125.

¹²² Mecelle, md. 79; Kuyucaklızâde Mehmet Atif Bey, s. 202, 203.

bu durumda davalının öne sürdüğü karşı iddialar sona erer ve asıl davaya geri dönülür¹²³.

Davalının bu durumuna bir misal vermek gerekirse: Davacı, davalıya “Bu senin elindeki at benimdir.” diyerek mahkeme huzurunda dava açtığında; hâkim davayı dinledikten sonra iddiayı davalıya yöneltir. Davalı, davacının iddialarına yönelik olarak “Ben bu atı davacıyla anlaşarak ve ücretinin tamamını da ödeyerek on altına almıştım.” derse bu durumda davalı karşı iddiada bulunmuş kabul edilir. Davacı kendisine yöneltilen karşı iddiayı ikrar edecek olursa söz konusu at bu ikrar neticesinde hâkim tarafından davalıya verilir. Ancak davacı karşı iddiayı inkâr edecek olursa bu sefer davalıdan iddiasına delil getirmesi istenir. Hâkim davalının iddiasına ispat için getireceği delili kabul ederse davayı delil doğrultusunda sona erdirir. Ancak davalı iddiasını ispatlayamazsa bu durumda davacıya yemin teklif edilir. Davacı yemini yapmazsa bu durumda söz konusu at, hâkim tarafından davalıya verilir. Ancak davacı yemini yaparsa bu durumda asıl davaya geri dönülür¹²⁴.

C. DAVALIYA YEMİN TEKLİF EDİLMESİ DURUMU

Mecelle'ye göre, mahkeme huzurunda davacı tarafından açılan davada, daha önce de bahsettiğimiz üzere davalı kendisine yöneltilen iddiaları inkâr ederse ve davacıda bunun akabinde üzerine düşen ispat yükünü yerine getiremezse bu durumda hâkim davacının talebi üzerine davalıya yemin teklif eder¹²⁵. Davalıya yemin teklif edilmesi meselesi doğrultusunda ispat yükünün durumunu inceleyeceğiz. Burada önemli olan bir diğer husus, davalının yemin etmesi durumuyla ilgili bahsedeceğimiz hükümlerin tamamı, daha önce bahsettiğimiz davalının karşı iddiasını ispatlayamaması sonucunda davacının yemin etmesiyle ilgili duruma aynı şekilde uygulanır.

Davalının yeminine geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki davacı davalıya yemin teklifini sadece üzerine düşen ispat yükünden aciz kaldığı zaman yapabilir. Aksi halde ispat yükünü yerine getirebileceği delilleri olduğunu bildirmesine rağmen davalıya yemin teklif edilmesini talep ederse bu durumda hâkim davacının bu talebini reddeder. Mesela davacı, şahitlerinin mahkemede hazır olduğunu bildirmesine rağmen davalının yemininden sonra ikame edeceğini söylese bu durumda hâkim, davacının

¹²³ Mecelle, md. 1632; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2864 vd.

¹²⁴ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3316.

¹²⁵ Mecelle, md. 1818; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3305; MERGİNANİ, C. III, s. 278.

davaliya yönelttiği yemin teklifini kabul etmez ve davacıdan delilini sunmasını ister. Buna benzer bir şekilde davacı, delilinin mahkemeye uzak bir yerde hazır olduğunu ancak davalı yemin ederse delilini getireceğini söylerse bu durumda da hâkim davacının söz konusu teklifini kabul etmez ve davacıdan delilini getirmesini ister. Ancak davacı, delilinin olduğunu ancak ikameden aciz olduğunu bildirirse bu durumda davalıdan yemin talep edilmesini isteyebilir¹²⁶.

Davalı, davacının talebi üzerine Mecelle'deki şartlara uygun olarak¹²⁷ davacının iddialarının doğru olmadığı üzerine yemin ederse ya da davacı davaliya yemin teklif edilmesi üzerine bir talepte bulunmazsa hâkim davacının davasını reddeder. Bu durumda dava davalı lehine sona erdirilir¹²⁸. Mecelle'ye göre davacı davayı ispatlayacak yeni bir delil ile gelmediği müddetçe davacı ile davalı arasındaki dava artık sona ermiştir. Ancak davacı yeni bir delil ile gelirse bu durumda davacı ile davalı arasında yeniden muhakeme yapılabilir¹²⁹.

Davalı, davacının iddialarının doğru olmadığı üzerine yeminden kaçınırsa burada nükûl oluşur. Nükûl, davalının kendisine yöneltilen yemini yapmamasıdır¹³⁰. Davalı nükûlde bulunursa hâkim bu nükûle uygun olarak davacı lehine davayı sona erdirir. Burada ispat yükü açısından çok önemli bir durum oluşmaktadır. Çünkü davacı, üzerine düşen ispat yükünü yerine getirememesine rağmen dava kendi lehine sona erdirilmiştir. Görüldüğü üzere davacı açısından nükûlün ispat yükü üzerindeki etkisi çok büyüktür. Ayrıca davalı nükûlden sonra yeniden yemin etmek istese de Mecelle'ye göre artık bu yemini dikkate alınmaz¹³¹.

SONUÇ

Mahkeme huzurunda görülen ve taraflar arasında ortaya çıkmış bir uyuşmazlığın hâkim tarafından karara bağlanabilmesi için taraflarca öne sürülen iddiaların ispat edilmesi gereklidir. Hem günümüz Türk hukukunda hem de Mecelle'de söz konusu ispatın hangi tarafın üzerine düşeceği

¹²⁶ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2852 vd. Davacının delilini ikameden aciz olmasına, davacının mahkemeye getireceği şahitin gaip olması durumu misal olarak verilebilir. (Mecelle, md. 1631; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 2852 vd., 3307.)

¹²⁷ Yemin ve yeminin şartları hakkında geniş malumat için Bkz. Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3138 vd.; ZUHAYLİ, C. VIII, s. 329 vd.

¹²⁸ Mecelle, md. 1819; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3307; MAVSİLİ, C. II, s. 164.

¹²⁹ Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3308.

¹³⁰ BİLMEN, Fıkıh İlmî & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, s. 164.

¹³¹ Mecelle, md. 1820; Ali Haydar Efendi, C. IV, s. 3311, 3312.

yargılama açısından detaylı bir şekilde incelenmiş ve birçok maddede ortaya koyulmuştur.

İspat yükünün taraflardan hangisi üzerine düşeceği ile ilgili hem günümüz Türk hukukunda hem de Mecelle'deki ortak görüş; ispat yükünün, davaya konu olan iddiaları ileri süren tarafın üzerine düşeceğidir. Bu kanaate göre ilk başta ispat yükünün davacı tarafın üzerine düşeceği görülmektedir. Nitekim mahkeme huzurunda ileri sürdüğü iddialar sebebiyle davanın görülmesine sebep olan taraf davacıdır. Ancak dikkat edilmelidir ki, davacı ve davalı sıfatları muhakeme sırasında tarafların yeni iddialar öne sürmesi veya karşı iddialarda bulunması sebebiyle değişkenlik gösterebilir. Bu yüzden ispat yükü için önemli olan davada iddiaları ileri süren taraftır.

İspat yükünün davaya konu olan iddiaları öne süren tarafın üzerinde kalması bir yönüyle kendisine iddialar yöneltilen tarafın bu iddialara karşı korunmasına da yardımcı olmaktadır. Zira her iddia sahibi iddiasını ispat etmeden karşı taraftan hak alsaydı insanlar büyük bir kaosun içinde olurdu. Bu durumun aksine iddiada bulunan tarafın ispat yükü altına girmesi hem bireysel hem de toplumsal olarak büyük bir yarar sağlamaktadır.

İspat yükü için önemli olan bir diğer durum da Mecelle'nin belirlemiş olduğu yargılama aşamalarıdır. Mahkemede hâkim ilk olarak davacı tarafından ileri sürülen iddialara karşılık davalının ne söyleyeceğini sorar. Davalı eğer kendisine karşı ileri sürülen iddiaları ikrar ederse bu durumda dava hâkim tarafından davacı lehine sonlandırılır. Burada davacı her ne kadar davaya konu olan iddiaları öne sürmüş olsa da davalının ikrarı sebebiyle ispat yükü üzerinden kalkmıştır. Yani ileri sürdüğü iddiaları ispatlamasına gerek yoktur. Ancak davalı iddiaları ikrar etmek yerine inkârda bulunursa bu durumda hâkim davacıdan iddialarını ispat etmesini ister. Davacı bu durumda ispat yükü üzerine düştüğü için hukuken belirlenmiş olan ispat vasıtaları ile iddiasını ispatlamalıdır. Eğer davacı iddiasını ispat ederse ispat yükünü yerine getirmiş sayılır ve hüküm hâkim tarafından davacı lehine kurulur. Ancak davacı iddialarını ispatlayamaz ise hâkimden davalının yemin etmesini talep eder. Davalı yeminde bulunursa hüküm, davalı lehine kurulur. Fakat davalı yeminden kaçınırsa bu durumda hüküm, davacı lehine kurulur.

KAYNAKLAR

Ahmed Ziya Efendi, İslâm Hukukunun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi), 1. B., Ed. Ali Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, İstanbul 1996.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adlîye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereğçeleriyle Birlikte), 1. B., Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.

AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, 1. B., Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.

Ali Haydar Efendi, Dürerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, 2. B., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

ALTUNTAŞ, Halil/ **ŞAHİN**, Muzaffer, Kur'an-ı Kerim Meâli, 12. B., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

ANSAY, Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, 4. B., Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

APAYDIN, H. Yunus, "Şahit", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahit>, E.T. 13.08.2020.

ARSLAN, Ramazan/ **YILMAZ**, Ejder/ **TAŞPINAR AYVAZ**, Sema, Medenî Usul Hukuku, 5. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2019.

ATALI, Murat/ **ERMENEK**, İbrahim, Medeni Usul Hukuku, 1. B., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

ATAR, Fahrettin, "Mürâfaa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dava--fikih>, E.T. 14.08.2020.

ATAR, Fahrettin, İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, 2. B., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017.

BAĞDATLI, Selahaddin, Hukuk Sözlüğü, 1. B., Derin Yayınları, İstanbul 2012.

BARDAKOĞLU, Ali, "Beyyine", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul 1992, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyyine>, E.T. 06.08.2020.

BARDAKOĞLU, Ali, "İsbat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul 2000, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isbat--mahkeme>, E.T. 05.08.2020.

BEROJE, Sahip, Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku, 1. B., Fecr Yayınevi, İstanbul 2007.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Fıkıh İlmi& İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, 1. B., Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, 1. B., Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970.

CANAN, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995.

CİN, Halil/ **AKGÜNDÜZ**, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, 1. B., Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017.

ÇELİK, Mustafa, Kavaid-i Fıkhiyye Şerhi, 1. B., Misak Yayınları, Ankara 2002.

ÇETİNKAYA, Esra, “İslam Hukuku'nda Hukuka Aykırı Yoldan Elde Edilen Delillerin İspat Hukukundaki Değeri”, İçinde Genç Hukukçular Hukuk Okumaları& Birikimler 4, Ed. Muharrem Balcı, İstanbul 2013.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, İslâm Hukuku Umûmi ve Husûsî Hükümler, 2. B., Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, 4. B., Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.

ERDOĞAN, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 4. B., Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

GÖRGÜN, L. Şanal, Medenî Usûl Hukuku, 5. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

GÖRGÜN, Şanal/ **BÖRÜ**, Levent/ **TORAMAN**, Barış/ **KODAKOĞLU**, Mehmet, Medeni Usul Hukuku, 7. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2018.

GÜR, A. Refik, Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle, 3. B., Sebil Yayınevi, İstanbul 1993.

Hacı Reşid Paşa, Ruhu'l-Mecelle, 1. B., Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye, İstanbul 1908.

İLHAN, Cengiz, Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), 2. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

KAHRAMAN, Abdullah, “Müdâyene Ayetinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, Y. 2000, http://isamveri.org/pdf/drg/D01956/2000_4/2000_4_KAHRAMANA.pdf, E.T. 19.09.2020.

KANDEMİR, Mehmet Yaşar/ **ZAVALSIZ**, Halit/ **ŞİMŞEK**, Ümit, Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, 4. B., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2014.

KARSLI, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Hukuku, 4. B., Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2014.

KESKİOĞLU, Osman, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, 1. B., Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969.

KOCA, Ferhat, “İkrar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul 2000, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikrar--fikih>, E.T. 13.08.2020.

KURU, Baki, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku, 1. B., Legal Yayınevi, İstanbul 2016.

Kuyucaklızâde Mehmet Atıf Bey, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Külli Kaideler Şerhi, 1. B., Hikmetevi Yayınevi, İstanbul 2020.

MAVSİLİ, Abdullah b. Muhammed, el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtâr-Delilleriyle Hanefî Fıkhı, 1. B., Çev. Mehmet Keskin, Ravza Yayınları, İstanbul 2019.

MERGİNANİ, Şeyhülislam Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir, Hanefiler İçin İslam Fıkhı& El-Hidaye Tercümesi, 1. B., Çev. Ahmed Meylani, Kahraman Yayınları, İstanbul 2018.

MEYDÂNÎ, Abdülganî b. Tâlib, Muhtasar-ı Kudûrî Şerhi Lübâb Tercümesi, 1. B., Ed. Hüseyin Okur, Muallim Neşriyat, İstanbul 2017.

MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, 1. B., Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

OĞUZ, Mustafa/ **AKGÜNDÜZ**, Ahmet, “Hüccet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 18, İstanbul 1998, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huccet--mahkeme>, E.T. 06.08.2020.

ÖZBEK, Veli Özer/ **DOĞAN**, Koray/ **BACAKSIZ**, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. B. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük, 4. B., İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988.

ÖZTÜRK, Osman, Mecelle'nin Küllî Kâideleri İlk 100 Madde, 1. B., Rağbet Yayınları, İstanbul 2019.

PEKCANITEZ, Hakan/ **ATALAY**, Oğuz/ **ÖZEKES**, Muhammet, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 5. B., Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017.

PEKCANITEZ, Hakan/ **ÖZEKES**, Muhammet/ **AKKAN**, Mine/ **TAŞ KORKMAZ**, Hülya, Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku, 15. B., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.

POSTACIOĞLU, İlhan E./ **ALTAY**, Sümer, Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. B., Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.

SERAHSİ, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Mabsût, 1. B., Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet/ **EKİNCİ**, Ekrem Buğra, Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle, 2. B., KTB Yayınları, İstanbul 2009.

TANRIVER, Süha, Medenî Usûl Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, 1. B., Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

TENGER, Feyza, “İslâm Hukukunda Hâkimin Takdir Yetkisi Bağlamında Kendi Bilgisiyle Hüküm Vermesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Türkzâde Hafız Mehmed Ziyâeddin Efendi, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Şerhi, 1. B., Kasbar Matbaası, İstanbul 1894.

YAMAN, Ahmet/ **ÇALIŞ**, Halit, İslam Hukuku, 1. B., Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2018.

YAVUZ, Cevdet, “Dâva”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul 2006, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murafaa>, E.T. 14.08.2020.

YENİSEY, Feridun/ **NUHOĞLU**, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. B., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

YILDIRIM, Celal, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât-Muamelat-Feraiz, 5. B., Uysal Kitabevi, Konya 2002.

YILDIRIM, Mustafa, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, 5. B., Tibyan Yayıncılık, İzmir 2019.

ZEYDÂN, Abdulkerim, El-Veciz İslâm Hukukundaki Fıkhî Kaidelerin Şerhi, 1. B., Çev. Elvın Baghirova, Asalet Yayınları, İstanbul 2020.

ZEYDÂN, Abdulkerim, İslâm Hukukuna Giriş, 1. B., Çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2017.

ZUHAYLİ, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 1. B., Çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, Risale Yayınevi, İstanbul 1994.

